

ПРАВОНАСТУПНИЦТВО ПОНЯТТЯ ЗЛОЧИНУ В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРАВІ УКРАЇНИ SUCCESSION OF THE CONCEPT OF THE CRIME IN THE CRIMINAL LAW OF UKRAINE

Бобріченко В.В., студентка II курсу
юридичного факультету

Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара

У статті проаналізовано еволюцію поняття злочину, видів злочинів за ступенем тяжкості та видів покарань. Надано загальну характеристику кримінальних кодексів. Визначено, що аналіз попередніх кримінальних кодексів може допомогти визначити стан суспільства на час їхньої дії та виявити, що було найважливішим на той час, що потребувало найбільшої охорони в суспільному житті. Встановлено, що в кримінальних кодексах царської та радянської України велика увага приділялася захисту держави та її посадових осіб, а в царській період – також і церкви. В КК України 2001 року врегульовано захист інтересів держави, але перше місце займає в ньому людина, що підтверджує обраний курс України на побудову демократичної і правової держави. Зазначено, що основні види покарання становили фізичні покарання, наприклад, це була смертна кара, вигнання за межі країни, арешт тощо, але могли застосовуватися і матеріальні покарання. Стверджується, що поняття злочину в радянській Україні мало політичне забарвлення, що пояснювалося необхідністю закріпити ідеологію Комуністичної партії, котра була абсолютною протилежністю царському режиму. У статті надано авторський погляд стосовно кожної сфери порівняння. У ході дослідження було констатовано, що з розвитком цивілізаційного суспільства відсувалася потреба в таких видах покарання, як смертна кара і тяжкі фізичні покарання, що є антигуманими. Висунута думка, що через наявність протягом тривалого часу такого законодавства, в якому на першому місці стоїть держава, в державних службовців з'явилася звичка, постулатом якої є можливість використання проблем держави у своїх цілях. Пропонується й надалі вивчати історичний аспект законодавства України, що допоможе визначити помилки минулого та надати «ґрунт» для майбутнього законодавства України, якому слугуватиме вже практичне обґрунтування наявних норм. А також, як стверджують деякі науковці, українському суспільству необхідно навчитися приймати свою історію такою, якою вона є, не відштовхувати від себе моменти, які не приходяться «до душі», наприклад, навіть те, що Україна була у складі Радянського Союзу, адже це також вплинуло на наш розвиток – щось у поганому, а щось у позитивному сенсі. Та зараз Україна є абсолютно незалежною країною і має всі можливості розвиватися так, як цього бажає українське суспільство, так, як воно бачить своє майбутнє, а історія в цьому допоможе.

Ключові слова: злочин, покарання, злочини за ступенем тяжкості, історія.

In the article was analysed the evolution of the concept of crime, types of crimes by severity and types of punishment. The general description of criminal codes was given. It was defined that the analysis of previous criminal codes can help to identify the state of society at the time of their operation and to find out what was the most important at that time, which sphere needed the greatest protection in public life. It was established that great attention was paid to the protection of the state and its officials in the criminal codes of royal and the Soviet Ukraine and also to the church in the royal period. The Criminal Code of 2001 regulates the protection of the interests of the state, but the first place is occupied by the person, that confirms the course of Ukraine, which was chosen for building a democratic and legal state. It was noted that physical punishment were the main types of punishment, for example, it was the death penalty, banishment, arrest, etc. Material punishments could also be applied. It is claimed that the concept of crime was politically motivated in the Soviet Ukraine, which was explained by the need to consolidate the ideology of the Communist Party, which was the exact opposite of the royal regime. The article provided the author's view on each area of the comparison. In the research it was found out that with the development of a civilized society, there was no need for such punishments as the death penalty and severe physical punishment, which is inhumane. It has been suggested that due to the existence of such legislation, where the state took the first place for a long time, there was originated a habit of government officials, which proclaims the possibility of using state problems for their own purposes. It was proposed to study the historical aspect of Ukrainian legislation in future, which will help to identify the mistakes of the past and provide a "ground" for the future legislation of Ukraine, which will serve as a practical justification for the existing rules. And also, according to some scholars, Ukrainian society needs to learn to accept its history as it is, not to repel the moments that do not fit you. For example, the fact that Ukraine was part of the Soviet Union. It also affected on our development - something in the bad and something in the positive sense. But now Ukraine is a completely independent country and has every opportunity to develop in the way Ukrainian society wants it, in the way it sees its future, and history will help in it.

Key words: crime, punishment, crimes by severity, history.

Постановка проблеми. Правонаступництво норм кримінального права є важливою сферою досліджень, зокрема тому, що воно дає змогу визначити основні засади будівництва суспільного, державного життя в різні часи, проаналізувати помилки історії та здобутки кримінальної сфери минулого. Воно дає можливість підготувати основу для удосконалення норм кримінального законодавства, зробити його відповідним часу та принципам демократичного розвитку суспільства.

Аналіз останніх досліджень. Питанню правонаступництва норм кримінального права приділено достатньо багато уваги, зокрема, до цієї теми зверталися: В.Д. Гончаренко, В.М. Єрмолаєв, В.О. Рум'янець, С.І. Власенко, В.В. Россіхін, М.М. Шевердін. Але в минулих працях не було проаналізовано, як змінювалося в сукупності поняття злочину, види злочинів за ступенем тяжкості та види покарання.

Мета статті – дослідити, як розвивалися норми кримінального законодавства, що втрачало свою потребу з часом, а що діє і сьогодні, майже після 120 років після прийняття першого Кримінального кодексу. За основу беруться такі сфери кримінального законодавства, як поняття злочину, види злочинів за ступенем тяжкості та види покарання.

Виклад основного матеріалу. За XX – поч. XXI століття на території України було прийнято в систематизова-

ному вигляді п'ять Кримінальних кодексів. До них відносяться: 1. Кримінальне уложення 1903 р.; 2. Кримінальний Кодекс УСРР від 23.08.1922 року; 3. Кримінальний Кодекс УСРР 1927 року; 4. Кримінальний Кодекс УРСР 1960 р.; 5. Кримінальний Кодекс України 2001 року. Але в даному дослідженні до уваги беруться тільки ті, в які були внесені суттєві, «відчутні» зміни – Кримінальне уложення 1903 р., Кримінальний Кодекс УСРР 1922 р., Кримінальний Кодекс УРСР 1960 р. та Кримінальний Кодекс України 2001 року. Пропонуємо порівняти кожен сферу окремо.

Перша сфера порівняння – це загальна характеристика кодексів.

Першим збірником кримінальних законів на території України, яка входила до складу Російської імперії, можна назвати «Кримінальне уложення», яке було видано у 1903 році, але вводилося в дію поступово. Так, лише у 1904 році вводилися в дію глави: третя – «Про бунт проти верховної влади та про злочинні діяння проти священної особи імператора і членів імператорського дому», четверта – «Про державну зраду», окремі статті (121,123,126–134) п'ятої глави – «Про смуту».

14.03.1906 року був прийнятий закон, згідно з яким набула чинності друга глава, про порушення законів (постанов), що захищали віру, але вона була прийнята з більш

значними змінами і поправками, ніж у першовиданні, у зв'язку з прийняттям 17 квітня 1905 року указу про віротерпимість. Загалом, він складався з 37 розділів та 687 статей [1, с. 366]. Уложення 1903 року виключало аналогію закону. Вже в ньому містилася вказівка на те, що покарання не застосовується за давністю, тобто винна особа звільняється від кримінальної відповідальності у зв'язку із закінченням строків давності. Також помилувати або простити особу міг імператор. У Кримінальному Уложенні групування злочинів відбувалося в залежності від об'єкта посягання. На першому місці стояли злочини, які були спрямовані проти церкви та держави, а вже потім – усі інші. Кримінальна відповідальність наставала тільки за умови наявності вини – умислу або необережності, а також виключалася, наприклад, у разі неосудності особи [2, с. 12].

Перехід влади 25 жовтня 1917 р. до іншої політичної групи сприяв необхідності запровадження нового законодавства, яке б підтримувало абсолютно іншу ідеологію – більшовицьку.

23 серпня 1922 року Всеукраїнський ЦВК затвердив Кримінальний Кодекс УСРР, основою якого був КК РСФФ 1922 р. Він запровадив НЕП на території радянської України. Складався із Загальної та Особливої частини і 227 статей. Даний Кодекс захищав насамперед державу та її лад, він став основою, яка в подальшому закріпила більшовицьку ідеологію. В.Д. Гончаренко зазначив: «У Кримінальному Кодексі викладалося його завдання про правовий захист держави від злочинів і від суспільно небезпечних елементів шляхом застосування до винуватих покарань або інших заходів соціального захисту» [1, с. 493]. Цікавим у цьому Кодексі, на нашу думку, є визначення мети покарання. Так, згідно зі ст. 8 КК УСРР 1922 р. метою покарання є: 1) загальне попередження нових порушень як з боку порушника, так і з боку інших нестійких елементів суспільства; 2) пристосування порушника до умов співжиття шляхом виправно-трудового впливу; 3) позбавлення злочинця можливості вчинення подальших злочинів. На думку спадає, що порушника хотіли навчити не умовам співжиття, а умовам ідеології Комуністичної партії. Кодекс передбачав аналогію закону (ст. 10).

Пізніше, на основі прийняття 25.12.1958 року Другою сесією Верховної Ради СРСР «Основ кримінального законодавства Союзу РСР і союзних республік» та прийняття Закону «Про кримінальну відповідальність за військові злочини» відбувався розвиток кримінального законодавства як у СРСР загалом, так і в кожній республіці окремо. Ці два закони становили другу кодифікацію радянського права і тому були спрямовані на удосконалення законодавства в СРСР та усунення суперечностей.

Внаслідок цього 28.12.1960 р. Четверта сесія Верховної Ради Української СРСР 5-го скликання прийняла новий Кримінальний Кодекс УРСР, який вводився в дію з 01.04.1961 року. Як і попередні кодекси, він поділявся на Загальну і Особливу частину, всього КК УРСР складався з 263 статей.

На зміст Кодексу впливав так званий період «відлиги», тобто початок демократизаційних процесів у СРСР та в інших радянських республіках. У кримінальному законодавстві з'явилися риси гуманізму, наприклад, звужувалася і пом'якшувалася відповідальність за злочини, які не становили суттєвої небезпеки для держави. Зменшувався строк позбавлення волі – 15 років, тоді як раніше він становив 25. Але зберігалися можливості переслідування інакомислячих – ст. 62 «Антирадянська агітація».

КК УРСР 1960 року зі змінами та доповненнями діяв аж до 05.04.2001 року, коли був прийнятий Кримінальний Кодекс уже незалежної України. За традицією, КК України складається з 2 частин: Загальної та Особливої та містить 447 статей.

Друга сфера для порівняння – поняття злочину. Для більшого розуміння між чотирма визначеннями злочину пропонуємо скористатися таблицею 1.

З наведеної вище таблиці можна дійти висновку, що у «Кримінальному Уложенні» було надано «кістяк» поняття злочину, тобто це діяння, за яке настає кримінальна відповідальність. Також, на думку В.Д. Гончаренко, «звертає на себе увагу винятково важлива з точки зору захисту прав підданих Російської імперії вказівка Уложення, що закон, порушення якого ставилося за вину обвинуваченому, має набути чинності до вчинення діяння або під час його вчинення» [1, с. 367]. У КК УСРР 1922 року злочином визнавалося перш за все діяння, яке було спрямовано проти основ державного радянського ладу, людина ж у цьому Кодексі «відсувалася» на другий план. Так, наприклад, у ст. 5 КК УСРР зазначається, що головним завданням КК є «правовий захист держави трудящих від злочинів і від суспільно-небезпечних елементів» [3, с. 436]. Визначення було доволі ідеалізованим, бо навіть установлювався період, за якого злочин має таке значення «на перехідний до комуністичного ладу період часу», який вважався неминучим. У КК УРСР 1961 році проявляються демократизаційні процеси, зокрема те, що у визначенні згадується про права і про громадянина взагалі, а не тільки про державу. І також уперше в цьому Кодексі було визначено, що не є злочином дія або бездіяльність, яка формально має ознаки якого-небудь діяння, передбаченого Особливою частиною КК, але через малозначність не представляє суспільної небезпеки.

У понятті «злочин» КК України 2001 р. повністю відсутнє будь-яке політичне забарвлення, а надається його об'єктивне визначення.

Третя сфера порівняння – види злочинів за ступенем тяжкості (табл. 2).

Загалом, у всіх кодексах злочини поділялися на тяжкі злочини, злочини середньої та невеликої тяжкості. Особливістю КК 1960 року було те, що розподіл злочинів на ступені тяжкості – відсутній, а в КК 2001 року додається ще одна кваліфікація – особливо тяжкі.

У Кримінальному Уложенні 1903 р. за тяжкі злочини та злочини проти держави передбачалося, що крім

Таблиця 1

Поняття злочину

Кримінальне уложення 1903 р.	Кримінальний Кодекс УСРР 1922 р.
«діяння, заборонене на момент його вчинення законом під страхом покарання» [2, с. 5].	«всяка суспільно-небезпечна дія або бездіяльність, що загрожує основам радянського ладу і правопорядку, встановленому робітничо-селянською владою на перехідний до комуністичного ладу період часу» [3, с. 436].
Кримінальний Кодекс УРСР 1960 р. передбачене Особливою частиною КК УРСР суспільно небезпечне діяння (дія чи бездіяльність), яке посягає на радянський громадський або державний устрій, соціалістичну систему господарства, соціалістичну власність, особистість, політичні, трудові, майнові та інші права громадян, а також інше, що посягає на соціалістичний правопорядок, суспільно небезпечне діяння, передбачене Особливою частиною КК УРСР [3, с. 570].	Кримінальний кодекс України 2001 р. Злочином є передбачене цим Кодексом суспільно небезпечне винне діяння (дія або бездіяльність), вчинене суб'єктом злочину [4, ст. 11]

фізичного покарання, тобто смерті або заслання, винний буде нести покарання, пов'язане із втратою особою всіх звань, які в неї були, і всіх переваг, із цим пов'язаних, зокрема це особи, які були засудженні до смертної кари, каторги, заслання на поселення, ув'язнення у виправному домі, фортеці або тюрмі та до арешту (за деякі злочини); наприклад, якщо особа була дворянином або священником, то вона позбавлялася цього статусу. Втрачалось право на спадкування. Також це тягло за собою втрату почесних титулів, чинів, орденів, почесних звань і пенсій, усунення від посад державних, церковних, станових, земських, міських тощо (ст. ст. 25–29) [2, с. 9]. Засудження до каторги та заслання на поселення, окрім цього, могло стати причиною розлучення або втрати батьківських прав, втрачалися права (на певний термін) займати державні посади, служити в армії, бути опікуном або поручителем (ст. 30).

Тяжкими злочинами, за які призначалася смертна кара, вважалися: посягання на особу імператора (ст. 99), діяння, спрямовані на повалення його з престолу, обмеження або позбавлення його влади (ст. 100) (навіть на стадії готування до злочину (ст. 101)), шпiонаж (ст. 108).

Остання, четверта сфера дослідження – види покарання, які були передбачені кодексами.

Для кодексів ХХ століття було характерна наявність такої найвищої межі покарання, як смертна кара, котра застосовувалася в основному за злочини проти держави. Другим поширеним видом покарання було вигнання за межі країни (табл. 3).

У ст. 33 КК 1922 р. зазначалося, що найвищою мірою покарання є розстріл, він застосовувався виключно ревітрибуналами. Вважалося, що така міра повинна була мати виключний і тимчасовий характер. Розстріл не застосовувався до осіб, що не досягли 18 років, вагітних

Таблиця 2

Види злочинів за ступенем тяжкості

Кримінальне уложення 1903 р.	Кримінальний Кодекс УСРР 1922 р.
1. Тяжкі злочини – злочини, за які в Особливій частині передбачалися такі покарання, як смертна кара, каторга і заслання на поселення; 2. Злочини – за них призначали ув'язнення у виправному домі, фортеці або тюрмі; 3. Провини – каралися арештом або грошовим стягненням [2, с. 5].	1. Особливо тяжкі – спрямовані проти основ нового правопорядку, які були встановлені робітничо-селянською владою, за які найнижча міра покарання передбачена Кодексом не може бути понижена судом; 2. Всі інші, за які встановлено вищу межу покарання, що призначається судом.
Кримінальний Кодекс УРСР 1960 р.	Кримінальний Кодекс України 2001 р.
Поділ не передбачався, покарання визначалися в санкціях у кожній статті	<i>злочини невеликої тяжкості</i> (за які передбачається покарання у виді позбавлення волі на строк не більше двох років, або інше, більш м'яке покарання, за винятком основного покарання у виді штрафу в розмірі понад три тисячі неоподатковуваних мінімумів доходів громадян), <i>середньої тяжкості</i> (за який передбачене покарання у виді штрафу в розмірі не більше десяти тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або позбавлення волі на строк не більше п'яти років), <i>тяжкий</i> (за який передбачене покарання у виді штрафу в розмірі не більше двадцяти п'яти тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або позбавлення волі на строк не більше десяти років), <i>особливо тяжкий</i> (за який передбачене покарання у виді штрафу в розмірі понад двадцять п'ять тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, позбавлення волі на строк понад десять років або довічного позбавлення волі) (ст. 12).

Таблиця 3

Види покарання за злочини

Кримінальне уложення 1903 р.	Кримінальний Кодекс УСРР 1922 р.
1. Смертна кара, яка здійснювалася не публічно і через повішання (ст. 15); 2. Каторга без строку, або на строк 4–15 років. Після відбуття покарання на каторзі злочинці переводилися на поселення у спеціально призначених для цього місцевостях (ст. 16); 3. Заслання на поселення без визначення строку (ст. 17); 4. Ув'язнення у виправному будинку на строк від одного року і шести місяців до шести років (ст. 18); 5. Ув'язнення у фортеці на строк від 2 тижнів до років. Засудженні перебували на загальному ув'язненні (ст. 19); 6. Ув'язнення у тюрмі на строк від 2 тижнів до 1 року (ст. 20); 7. Арешт, який призначався на строк від 1 дня і до 6 місяців (ст. 21).	1. Вигнання за межі УСРР з визначенням строку або безстроково; 2. Позбавлення волі із суворого ізоляцією чи без неї (6 місяців – 10 років); 3. Примусові роботи без тримання під вартою (7 дб – 1 рік); 4. Умовне покарання; 5. Конфіскація майна – повна або часткова; 6. Штраф; 7. Ураження прав (не більше 5 років, позбавлення активного та пасивного виборчого права, права займати певні посади); 8. Звільнення з посади; 9. Громадський осуд; 10. Покладання обов'язку відшкодувати заподіяну шкоду (ст. 32).
Кримінальний Кодекс УРСР 1960 р.	Кримінальний Кодекс України 2001 р.
Основні види покарання: 1. Позбавлення волі (3 міс. – 15 років); 2. Заслання (2–5 років); 3. Вислання (2–5 років); 4. Виправні роботи без позбавлення волі (1 міс. – 1 рік); 5. Позбавлення права займати певні посади або займатися певною діяльністю (1–5 років); 6. Штраф; 7. Громадська догана. Додаткові види покарання: 8. Конфіскація майна; 9. Позбавлення військового або спеціального звання; 10. Позбавлення батьківських прав; 11. Можуть також застосовуватися як додаткові: заслання, вислання, позбавлення права займати певні посади або займатися певною діяльністю і штраф (ст. 23).	1. Штраф; 2. Позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю; 3. Громадські роботи; 4. Виправні роботи; 5. Службові обмеження для військовослужбовців; 6. Арешт; 7. Обмеження волі; 8. Тримання в дисциплінарному батальйоні військовослужбовців; 9. Позбавлення волі на певний строк; 10. Довічне позбавлення волі. <i>Додаткові види покарання:</i> 11. Позбавлення військового, спеціального звання, рангу, чину або кваліфікаційного класу; 12. Конфіскація майна (ст. 51).

жінок, а також, коли з моменту вчинення злочину минуло 5 і більше років. Однак зазначалося, що такий вид покарання мав носити тимчасовий характер і згодом взагалі бути виключений з нього. К.М. Новак зазначає, що «призначення покарання здійснювалося судовими органами на основі «соціалістичної правосвідомості» з дотриманням керівних начал і статей КК УСРР. При цьому обов'язково повинні були враховуватися ступінь і характер небезпеки як самого злочинця, так і скоєного ним злочину, для чого вивчалися обставини злочину, особа злочинця, мотиви і причини злочину. Такий підхід залишив первинність правосвідомості по відношенню до закону, що давало каральним органам можливість у достатній мірі вільно трактувати статті КК, зокрема стосовно класифікації злочинів і призначення суворості покарання» [6, с. 1]. Кримінальне законодавство в період 1922–1960 рр. характеризувалося найбільшою суворістю, зокрема, в КК 1927 року кількість злочинів, за які призначалася смертна кара, зросла з 36 до 45. І також сумнозвісна 54 стаття, яка за контрреволюційні злочини визнавала засудженого «ворогом народу». Саме в цьому Кодексі (1927 р.) було вперше встановлено відповідальність за недонесення про державні злочини і більш суворе покарання за вчинення нового злочину.

На КК 1960 року вплинула демократизація суспільства і так звана «відлига», тому в цьому Кодексі звужувалася і пом'якшувалася відповідальність за діяння, які не становили великої небезпеки для суспільства. На відміну від КК 1922 р., скасовувався інститут аналогії. Тобто в Кодексі 1922 року, якщо не було прямо передбачено законом певного складу злочину, то особу могли судити за схожий з ним злочин для «заповнення прогалин у законі». У КК 1960 року наголошувалося, що єдиною підставою для кримінальної відповідальності було встановлення в діянні особи складу злочину, який прямо передбачався КК. КК 1960 р. вже не передбачав такої міри покарання, як позбавлення виборчих прав. Винятковим видом покарання був лише один вид покарання – смертна кара (розстріл) (ст. 24), яка застосовувалася тільки в чітко передбачених КК випадках: за зраду Батьківщині (ст. 56), шпигунство (ст. 57), терористичний акт (ст. ст. 58–59), диверсію (ст. 60), бандитизм (ст. 69), умисне вбивство за обтяжуючих обставин. До смертної кари не могли засуджуватися особи, які не досягли 18 років, вагітні жінки. Тобто в цьому Кодексі смертна кара вже застосовувалася тільки в окремих випадках, вичерпний перелік яких був

наведений у КК, а не на розсуд ревтрибуналу, як це було в КК 1922 р. Такі покарання, як смертна кара і вигнання, з демократизацією суспільства втратили свою значущість. В Україні в 1997 році був введений мораторій на застосування смертної кари, а вигнання за межі держави в КК 2001 року як вид покарання не передбачено. Загальними ж видами покарання, які були і в кодексі 1903 р., і 2001 р., є: ув'язнення та арешт, конфіскація майна, позбавлення права обіймати певні посади, штраф. У радянський період був поширений такий вид покарання, як громадський осуд, за нього певна громада збиралася і розглядала невелике правопорушення, яке було вчинене особою. Цікавим фактом, на нашу думку, є те, що довічне позбавлення волі ніколи не застосовувалися в Кримінальному Уложенні або Кодексах СРСР. Максимальним строком, на який могла бути позбавлена волі особа, становив 25 років. Далі в ієрархії покарань одразу йшла смертна кара, яка не застосовувалася до осіб молодше 18 років та вагітних жінок.

Висновки. На основі вищенаведених даних, на нашу думку, можна дійти висновку, що з розвитком кримінального законодавства все менша увага приділяється злочинам проти держави та все більше регулюється питання порушення прав людини.

З аналізу Кримінальних Кодексів можна простежити, як змінювалася ідеологія, і як змінювався напрям інтересів. На початку ХХ століття найбільш захищеною та «обожнюваною» була держава та її посадові особи, все законодавство було спрямоване на те, щоб оберігати державу від людей, а не людей від держави. Можливо, тому і з'явився такий звичай, що державним посадовим особам можна робити все, що заманеться, адже громадяни у ХХ столітті були засобом, за допомогою якого існувала держава. Із середини ХХ століття світогляд починає змінюватися, і в основі всього починають бачити людину не як засіб, а як того, хто рухає механізм держави вперед. З початком розвитку економічних відносин, які більшовицька влада намагалася всіляко придушити, починають зароджуватися в радянській практиці й ідеї, що держава створена для людини, а не людина для того, аби «тягти» державу. Дана тема дуже цікава для досліджень, наприклад, як свого часу зазначав Б.М. Кедров, «вивчення минулого може і повинне слугувати засобом для того, щоб зрозуміти сьогодення, передбачати майбутнє і на основі цього осмислити розвиток науки як цілеспрямований історичний процес» [5, с. 78].

ЛІТЕРАТУРА

1. Історія держави і права України : підручник / В.Д. Гончаренко та ін. ; за ред. В.Д. Гончаренка. Харків : Право, 2013. 704 с.
2. Кримінальне уложення 1903 року. URL: http://pravo.by/upload/pdf/krim-pravo/ugolovnoe_uzlogenie_1903_goda.pdf
3. Хрестоматія з історії держави і права України : навч. посіб / упоряд.: А.С. Чайковський (кер.), О.Л.Копиленко та ін. Київ : Юрінком Інтер, 2003. 656 с. URL: <http://194.44.152.155/elib/local/sk657755.pdf>
4. Кримінальний Кодекс України. Остання редакція від 28.11.2019 року. URL: <https://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2341-14/pag>
5. Кедров Б.М. История науки и принципы ее исследования. *Вопросы философии*. 1971. № 9. С. 78–79.
6. Новак К.М. Основні особливості Кримінального Кодексу УСРР 1922 р. URL: http://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/2599/1/Novak_2011e2%80%93202.pdf